

GŁÓWNE TEZY

- **Stawiamy sprawę jasno. II wojna światowa zakończyła się wielką niesprawiedliwością. Nigdy nie została odpowiednio rozliczona.**
- Dlatego przedstawiamy *Raport o stratach poniesionych przez Polskę w wyniku agresji i okupacji niemieckiej w czasie II wojny światowej 1939-1945*. To nie tylko akt ukazania pewnej pracy, dokumentacji. **To przede wszystkim decyzja o podjęciu tej sprawy na forum międzynarodowym. Chcemy uzyskać odszkodowania za to, co Niemcy zrobili w latach 1939-1945. Raport to zwrócenie się do Niemiec o podjęcie tematu reparacji.**
- Wiele państw uzyskało odszkodowania od Niemiec. Polska - nie. Niemcy napadli na Polskę i uczynili wielkie szkody. Efekty trwają po dziś.
- Niemcy nigdy nie rozliczyły się w sposób rzeczywisty ze zbrodni popełnionych na Narodzie Polskim w latach 1939-1945. **Nie możemy nad tym przechodzić do porządku dziennego.**
- Poważne państwo musi dbać o interesy swoje i obywateli. Jeżeli jedno państwo uczyni drugiemu ogromne szkody, to po porażce wojennej musi te szkody wyrównać. **Nie ma żadnej podstawy, aby Polska była z tego wyłączona.**
- Nazywamy rzeczy po imieniu. Ofiary nazistowskich Niemiec trzeba liczyć w milionach, a - miliony polskich rodzin straciło dorobek całego życia. Setki miast zostało obróconych w gruzy, spalono tysiące wsi, zostały zniszczone zakłady przemysłowe, szkoły, zabytki architektury – to ponury obraz II wojny światowej. To też zdewastowana infrastruktura, spalone biblioteki i zrabowane lub zniszczone kolekcje dzieł sztuki.
- To wszystko sprawiło, że II wojna światowa ma swoje konsekwencje do dziś. Poziom życia w Polsce i szanse rozwojowe wprost wynikają z tej wojny, która okradła Polaków z ich przyszłości. Zbrodnie nie zostały rozliczone. Sprawcy maszyny zniszczenia i zagłady w dużej części pozostali bezkarni.
- Czy Polska jest gorsza od innych państw, które otrzymały w przeszłości środki w ramach zadośćuczynienia za II wojnę światową? **Zdecydowanie NIE!** Nie dajmy sobie tego wmawiać niemieckiej propagandzie, którą prowadzą i promują niektóre partie polityczne oraz media w Polsce. Grecja czy Izrael otrzymały takie środki już wiele lat temu:
  - ✓ W 1960 r. Niemcy wypłaciły Grecji, na mocy dwustronnej umowy, 115 milionów marek niemieckich zadośćuczynienia.
  - ✓ Za Holocaust i straty podniesione w czasie II wojny światowej odszkodowań doczekał się także Izrael. Na mocy umowy z 1952 r. RFN przekazał 3 miliardy marek niemieckich w formie dostaw kontynuowanych przez kolejnych 14 lat. 450 milionów marek z kolei otrzymał Światowy Kongres Żydów. **Środki te rząd inwestował w infrastrukturę i rozwój nowo powstałego państwa Izrael.**

- Kolejne rządy w Niemczech jak ognia unikały tematu reparacji dla Polski. Niestety było na to przyzwolenie ówczesnych władz Polski. **Naszym obowiązkiem jest wołać o sprawiedliwość i zadośćuczynienie wobec ofiar.**
  - Polska straciła **6 bilionów 220 miliardów 609 milionów PLN** na wojnie.
    - Życie straciło **ponad 5 mln** obywateli.
    - Wojna cofnęła Polskę w rozwoju **o 20 lat.**
  - Ponad milion rodzin straciło dorobek życia¹. Straty materialne wyniosły **797 miliardów 398 milionów PLN.**
  - Inne kraje, np. **Grecja, Izrael** otrzymały reparacje, Polsce one też się należą.
    - Nigdy nie zrzekliśmy się ich, a zbrodnie wojenne są zbrodniami **BEZ PRZEDAWNIEŃ.**
  - Mamy moralne prawo domagać się zadośćuczynienia i wyrównania krzywd - to Polacy sami odbudowali swoją Ojczyznę, którą zniszczyli niemieccy okupanci.
  - Nigdy nie zrzekliśmy się reparacji, nigdy ich nie otrzymaliśmy i nigdy nikt nie zadośćuczynił Polsce za straty wywołane II wojną światową.
  - Relacje między przyjaciółmi wymagają wzajemnego szacunku i rozliczenia krzywd. Mamy wiele wspólnych spraw z naszymi sąsiadami i nasi sąsiedzi nie unikają mówienia o swojej odpowiedzialności za II wojnę światową.
    - Chcemy nasze relacje oczyścić z win przeszłości będących po stronie Niemców.

RAPORT O STRATACH PONIESIONYCH PRZEZ POLSKĘ W WYNIKU AGRESJI I OKUPACJI NIEMIECKIEJ W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ 1939-1945

- Po wielu latach zapomnienia i zaniedbań poprzednich ekip rządzących, prezentujemy *Raport o stratach poniesionych przez Polskę w wyniku agresji i okupacji niemieckiej w czasie II wojny światowej 1939-1945.*
- Raport jest wynikiem prac parlamentarnego Zespołu ds. Oszacowania Wysokości Odszkodowań Należnych Polsce od Niemiec za Szkody Wyrządzone w Trakcie II wojny światowej i **ekspertów różnych dyscyplin wiedzy.** Powstawał on w latach 2017-2022.
- Wszystkie poniesione przez Polskę straty, materialne i niematerialne, wynikały przede wszystkim **z niemieckiej polityki okupacyjnej, motywowanej przekonaniem o niższości rasowej ludności polskiej. Niemcy celowo i w sposób zorganizowany eksterminowali ludność na okupowanych terenach, a także intensywnie, w sposób brutalny eksploatowali polskie społeczeństwo.**
- Uważamy, że **raport obrazuje skalę strat Polski i pozwoli zapoczątkować otwarty, merytoryczny dialog obydwu państw oraz doprowadzi do uregulowania sprawy reparacji i odszkodowań wojennych.**

---

¹ Biorąc pod uwagę zniszczenia w miejscu zamieszkania powyżej 15 proc.

Agresja Niemiec na Polskę

- Agresja Niemiec na Polskę była pierwszą i niezwykle brutalną kampanią II wojny światowej. Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze wydzielił w 1946 r. wiele kategorii zbrodni niemieckich, to m.in.: planowanie, rozpoczęcie i prowadzenie wojny napastniczej, morderstwa dokonywane na jeńcach wojennych i ludności cywilnej, masowa eksterminacja w obozach zagłady, pokazowe egzekucje. **Naprawdę trudno znaleźć w dziejach współczesnej Europy przykład tak metodycznej i gigantycznej zbrodni, która nie została ukarana.**
- Podczas II wojny światowej Polska poniosła największe, w stosunku do całkowitej liczby ludności i majątku narodowego, straty osobowe i materialne ze wszystkich państw europejskich. Ogólna liczba wymordowanych obywateli Polski wyniosła ok. 5 mln 219 tys.
- Straty te wynikały nie tylko z działań wojennych, **ale przede wszystkim z niemieckiej polityki okupacyjnej. Polityka ta charakteryzowała się w szczególności celową i zorganizowaną eksterminacją ludności na okupowanych terenach państwa polskiego, intensywną eksploatacją społeczeństwa polskiego (w tym pracy przymusowej), a także celowym niszczeniem mienia, m.in. zburzenie stolicy państwa - Warszawy oraz tysiący polskich miast i wsi.**
- Dobra materialne skradzione przez Niemców wciąż się odnajdują. Przykładowo w 2018 r. w domu aukcyjnym w Monachium, po 73 latach od zakończenia wojny odnalazł się zabytkowy lekyt (naczynie ceramiczne), który zaraz po wybuchu wojny padł łupem Kommando Paulsen – specjalnego niemieckiego oddziału wyznaczonego do rabowania polskich dóbr kultury. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego od 2016 r. odzyskało już prawie 600 dzieł sztuki utraconych w czasie II wojny światowej. W toku jest 130 spraw restytucyjnych prowadzonych w 15 krajach na świecie.

Skutki II wojny światowej dla Polski

- Negatywne skutki II wojny światowej w sferze demografii, gospodarki, infrastruktury, rozwoju nauki, edukacji i kultury odczuwane są przez Polskę i Polaków do dzisiaj. Każdy rok wojny i okupacji prznosił państwo polskie na niższy poziom rozwoju we wszystkich aspektach życia publicznego, gospodarczego czy społecznego.
- **Polacy na pokolenia utracili możliwość zgromadzenia kapitału, a oszczędności, dzieła sztuki, dobra kultury i cenny dobytek ich przodków zostały zrabowane przez Niemców. Współczesne państwo polskie dziś byłoby w zupełnie innym miejscu rozwoju cywilizacyjnego na mapie świata i Europy, gdyby nie skutki II wojny światowej.** Kilka pokoleń zdziesiątkowanych Polaków zostało skazanych na ogromny wysiłek odbudowy zniszczeń wojennych i podnoszenia kraju ze zgliszcz.
- Do dzisiaj Rzeczpospolita Polska nie uzyskała ani pełnej kwoty reparacji wojennych przyznanych decyzją wielkich mocarstw w Poczdamie, ani tym bardziej odszkodowań adekwatnych do poniesionych strat wojennych i zniszczeń okupacyjnych.

Straty poniesione przez Polskę w wyniku agresji i okupacji niemieckiej w czasie II wojny światowej 1939-1945

• **Straty demograficzne:**

- ✓ **5,2 mln (5 219 053)** wymordowanych obywateli polskich na skutek polityki niemieckiej,
- ✓ **196 tys.** dzieci odebranych rodzicom i wywiezionych do III Rzeszy (do ojczyzny powróciło 15-20 proc.)²,
- ✓ **11,4 mln** – o tyle spadła liczba ludności Polski w wyniku rozpoczętej przez Niemcy II wojny światowej.

Łączna wartość strat na 31 grudnia 2021 r. wynosi:

6 bilionów 220 miliardów 609 milionów PLN,

ok. 1 bilion 532 miliardów 170 milionów USD.

- ✓ Oszacowana wartość strat materialnych wynosi **797 miliardów 398 milionów PLN.**
- ✓ Szacunki strat w PKB Polski z tytułu strat ludzkich – utraconych wynagrodzeń – wynoszą **ok. 4 biliony 786 miliardów 965 milionów PLN**, co odpowiada ok. 1,179 bln USD³.
- ✓ Straty w dobrach kultury i dziełach sztuki⁴ wynoszą **19 miliardów 313 milionów PLN**⁵,
- ✓ Polskie banki, instytucje kredytowe i zakłady ubezpieczeniowe łącznie straciły **124 miliardy 125 milionów PLN.**
- ✓ Szacunkowa wartość strat poniesionych przez Ministerstwo Skarbu w wyniku działań wojennych i okupacji niemieckiej⁶ oraz z tytułu działalności okupacyjnego Banku Emisyjnego w Polsce wynosi **492 miliardy 811 milionów PLN**
- ✓ Szacunki strat PKB spowodowanych okupacją niemiecką podczas II wojny światowej wynoszą **202 miliardy 9 milionów USD**⁷ **[UWAGA - kwota nie jest wliczana do ogólnej sumy strat].**

² Liczymy 157 tys. zrabowanych dzieci.

³ Ekonomiczna wycena strat ludzkich - wyliczenie obrazujące jaki wkład do PKB miałyby osoby zamordowane, ciężko chore bądź kaleki w wyniku wojny, zrabowane przez Niemców dzieci oraz robotnicy przymusowi gdyby mieli możliwość pracować w Polsce.

⁴ Bez ziem wschodnich, które zostały po II wojnie światowej włączone do Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich.

⁵ W tej kwocie nie zostały uwzględnione szkody poniesione w architekturze zabytkowej oraz w pozostałych budynkach związanych z dobrami kultury. Ten rodzaj strat został przedstawiony w części raportu poświęconej stratom w budynkach i innych obiektach.

⁶ Wraz ze stratami w podatku i monopolach oraz stratami rzeczowymi w majątku administrowanym przez Ministerstwo Skarbu.

⁷ **Kwota nie jest wliczana do ogólnej sumy strat. Podana przede wszystkim ze względu na jej wartość poznawczą i naukową, która pozostaje ogromna.**

STRATY DEMOGRAFICZNE POLSKI W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ PONIESIONE Z POWODU DZIAŁAŃ NIEMIECKICH

- Państwo polskie w czasie II wojny światowej poniosło ogromne straty ludnościowe. Były one wynikiem świadomej i konsekwentnej polityki Niemiec, które dążyły do wyniszczenia obywateli Polski i pozyskania w ten sposób dla Niemców „przestrzeni życiowej” na wschodzie.
- **W efekcie tej polityki wymordowano ok. 5,2 mln osób, a liczba ludności kraju po zakończeniu wojny zmniejszyła się o prawie 11,4 mln obywateli. W zdecydowanej większości (80 proc.) ofiary eksterminacji zamieszkiwały miasta, a w mniejszym stopniu (20 proc.) wsie.**
- Niemcy szczególnie prześladowali polską inteligencję i wszelki „element przywódczy” – działaczy społecznych, nauczycieli, duchownych katolickich i rabinów, prawników i lekarzy, którzy mogli organizować opór przeciwko okupantowi. Straty polskiej inteligencji sięgały w różnych grupach zawodowych od kilkunastu do nawet kilkudziesięciu procent.

Sytuacja dzieci

- Władze niemieckie w okupowanej Polsce stosowały różnego rodzaju działania polityczne i prawne mające doprowadzić do zmniejszenia populacji jej obywateli. **Z premedytacją stworzyły jak najgorsze warunki życia, pozbawiając szans na prawidłowe odżywianie, co prowadziło do zwiększonej umieralności. Przede wszystkim dotknęło to dzieci, których ok. 169 tys. zmarło z powodu nadmiernej umieralności spowodowanej chorobami i brakiem.** Równocześnie odebrano rodzicom i wywieziono do Rzeszy w celu zgermanizowania ok. 157 tys. dzieci, które nie powróciły do kraju.
- Tylko na Ziemiach Dawnych⁸ straciło życie 1,672 mln osób poniżej 18. roku życia, w tym 708 tys. dzieci wyznania mojżeszowego. Konsekwencją niemieckich planów eksterminacyjnych było sieroctwo i półsieroctwo polskich dzieci.

Straty potencjału ludnościowego

- Po zakończeniu II wojny światowej jedynie 77 proc. dzieci miało oboje rodziców. Straty potencjału ludnościowego w latach 1940–1944 w postaci nieurodzonych dzieci wyniosły 1,029 mln, a w latach 1946–2017 – 3,964 mln, czyli razem 4,993 mln.
- Ok. 590 tysięcy osób doznało ciężkiego uszczerbku na zdrowiu i nabawiło się trwałych chorób, które osłabiły kondycję zdrowotną populacji Polski. **Skutki demograficzne II wojny światowej i pięciu lat niemieckiej okupacji były i nadal pozostają istotną przeszkodą w rozwoju gospodarczym Polski, i to mimo upływu wielu lat od ich zakończenia.**

⁸ Ziemie Dawne - określenie części terytorium państwa polskiego po II wojnie światowej leżącego między granicą ze Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich, ustaloną w maju 1944 r., a zachodnią i południową granicą Polski wg stanu z 31.08.1939 r. Czasami (np. w publikacjach Głównego Urzędu Statystycznego) do Ziem Dawnych zaliczano też teren byłego Wolnego Miasta Gdańska.

Podsumowanie strat demograficznych

Ogólna liczba wymordowanych obywateli polskich	5 219 053
Liczba dzieci wywiezionych do III Rzeszy	157 tysięcy
Liczba osób, które zmarły przed 10 r.ż.	Ok. 20 proc. liczby zamordowanych
Liczba osób z ciężkim uszkodzeniem ciała i liczba osób z trwałymi chorobami w tym chorobami umysłowymi w wyniku wojny.	590 tysięcy

Ekonomiczna wycena strat ludzkich poniesionych przez Polskę podczas II wojny światowej⁹

- Działania niemieckie w trakcie II wojny światowej wobec państwa polskiego spowodowały szereg strat, materialnych i niematerialnych. Wśród strat niematerialnych niewątpliwie największe znaczenie miały straty ludzkie – ofiary śmiertelne i szkody na zdrowiu obywateli Polski.
- Do oszacowania wartości strat materialnych zastosowano ogólnie przyjętą metodologię produktu krajowego brutto (PKB), a w szczególności metodologię liczenia wynagrodzeń jako składowej PKB. **Sprawia to, że obliczenia mają najwyższy poziom obiektywności, jaki można osiągnąć po tylu latach od zbrodni niemieckich.**
- Założyliśmy scenariusz, w którym 5,2 mln ludzi „naturalnie” dożywa swoich lat i spośród których część pracuje. Na podstawie tej metodologii szacujemy, że śmierć 5,2 mln obywateli Polski spowodowała utratę PKB łącznie o 4 biliony 298 miliardów PLN, co odpowiada ok. 1,056 bln USD¹⁰. Szkody spowodowane inwalidztwem, chorobami, rabunkiem dzieci i pracą przymusową spowodowały utratę PKB łącznie o 497 miliardy 942 miliony PLN, co odpowiada ok. **123** miliardom USD.
- Pominięcie następnych pokoleń, które nie narodziły się na skutek zgładzenia ich potencjalnych rodziców, sprawia, że nasze szacunki oceniamy jako zbliżone do minimalnych, na gruncie przyjętej metodologii.

STRATY MATERIALNE PONIESIONE PRZEZ POLSKĘ W LATACH 1939-1945

- Zespół zajmujący się stratami materialnymi oszacował wartość poniesionych przez Polskę strat wynikających ze zniszczeń budynków mieszkalnych i niemieszkalnych w miastach i na wsi, obiektów zabytkowych i sakralnych, a także pozostałych budynków, niemieszczących się w żadnej z wcześniej wymienionych kategorii.
- Straty wojenne w przemyśle i rzemiośle były częścią grabieży mienia, przygotowywanej przez Niemcy na długo przed 1 września 1939 r. Grabież ta stanowiła jeden ze sposobów germanizacji ziem polskich i była związana z ludobójstwem planowanym i dokonywanym na polskich obywatelach, w pierwszej kolejności na obywatelach pochodzenia żydowskiego.

⁹ Podejście oparte na utraconym PKB wyrażonym stratami wynagrodzeń związanych z pracą. Wartość utraconych wynagrodzeń obliczyliśmy rozpatrując scenariusz braku wojny, w którym 5,2 mln ofiar śmiertelnych agresji niemieckiej pracowałyby na warunkach sprzed wybuchu drugiej wojny światowej.

¹⁰ Podane wielkości według cen i kursów na koniec 2021 r.

Wykorzystanie polskiej gospodarki na potrzeby III Rzeszy

- **Dostępne dzisiaj dokumenty archiwalne i literatura pozwalają stwierdzić, że zabór mienia i sposób wykorzystania polskiej gospodarki na potrzeby III Rzeszy, zwłaszcza na jej potrzeby wojenne, były przygotowywane już od połowy lat 30.**
- Niemiecki wywiad i niemieccy naukowcy gromadzili systematycznie szczegółowe dane o polskiej gospodarce. Przede wszystkim dotyczyło to najważniejszych polskich przedsiębiorstw, a zwłaszcza ich wyposażenia technicznego, potencjału i źródeł zaopatrzenia. Oceniano również przydatność tych przedsiębiorstw pod kątem prowadzenia wojny już po zajęciu Polski.
- **Oszacowana wartość strat materialnych poniesionych przez Polskę w latach 1939–1945 ze strony Niemiec wynosi 797 miliardów 398 milionów PLN.**

Straty Rzeczypospolitej Polskiej w zakresie dóbr kultury i sztuki podczas II wojny światowej

- **Nie jest możliwe oszacowanie miarą pieniężną dorobku kulturowego, na który składają się całe wieki nieprzerwanej ewolucji intelektu i ducha narodu.**
- Trendy i ceny na rynku dzieł sztuki zmieniają się bardzo szybko. Trudno wyrokować, jaką cenę osiągnąłby konkretny obiekt, czy taką samą, czy niższą, czy też wyższą w stosunku do podobnych zachowanych prac danego autora. Nawet w przybliżeniu nie jesteśmy w stanie określić, ile należałoby teraz zapłacić na aukcji za skradziony z Muzeum Czartoryskich obraz Rafaela *Portret młodzieńca*.
- **Największą szansę na realne odwzorowanie zmiany wartości dóbr kultury w latach 1939–2018 daje zastosowanie metody waloryzacji dolarowej.**
- **Na podstawie przeprowadzonych badań materiału zebranego i opracowanego przez Biuro Rewindykacji i Odszkodowań Wojennych Ministerstwa Kultury i Sztuki, i po uwzględnieniu waloryzacji dolarowej straty w dobrach kultury i dziełach sztuki poniesione w wyniku działań wojennych i okupacji niemieckiej w granicach Rzeczypospolitej z 1939 r., bez ziem wschodnich, które zostały po II wojnie światowej włączone do ZSRR, wyniosły 1,254 mld PLN, co na 31 grudnia 2021 r. odpowiada kwocie 19 miliardów 313 milionów PLN¹¹.**

STRATY W BANKOWOŚCI I UBEZPIECZENIACH PONIESIONE PRZEZ POLSKĘ NA SKUTEK II WOJNY ŚWIATOWEJ

- **Na terenie Generalnego Gubernatorstwa¹² większość banków i instytucji kredytowych została zamknięta przez Niemców, co spowodowało ogromne straty w ich aktywach. Wszystkie polskie instytucje finansowe na terenach wcielonych do Rzeszy zostały zlikwidowane, a pochodzące z nich pieniądze trafiły na konto Głównego Urzędu Powierniczego Wschód w Berlinie.**

¹¹ W tej kwocie nie zostały uwzględnione szkody poniesione w architekturze zabytkowej oraz w pozostałych budynkach związanych z dobrami kultury. Ten rodzaj strat został przedstawiony w części raportu poświęconej stratom w budynkach i innych obiektach.

¹² Jednostka administracyjno-terytorialna utworzona przez III Rzeszę na podstawie dekretu Adolfa Hitlera z 12 października 1939, obejmująca część okupowanego wojskowo przez Niemcy terytorium II Rzeczypospolitej (w tym m.in. Warszawę, Kraków i Lublin), która nie została anektowana bezpośrednio przez III Rzeszę.

- W 1949 r. Brytyjczycy odkryli konto, na którym były środki z likwidacji banków państwowych¹³ w równowartości kilku miliardów współczesnych złotych, które wciąż czekają na odbiór.
- Całkowicie pozbawione swoich aktywów zostały także instytucje ubezpieczeń społecznych na terenach włączonych do Rzeszy.
- W Krakowie zamknięto żydowskie i polskie banki oraz zezwolono na rozpoczęcie działalności przedstawicielstwom ważniejszych banków niemieckich. W Warszawie, ze względu na jej istotne znaczenie gospodarcze, w pierwszej kolejności zamknięto żydowskie instytucje kredytowe, następnie usunięto Żydów z zarządów i wprowadzono kontrolę nad majątkiem instytucji kredytowych.
- Straty polskich instytucji kredytowo-oszczędnościowych i ich klientów, poniesione w wyniku działań wojennych i okupacji niemieckiej w granicach Rzeczypospolitej z 1939 r., bez ziem wschodnich, które zostały po II wojnie światowej włączone do ZSRR, wyniosły 5,8 mld PLN, co na 31 grudnia 2021 r. odpowiada kwocie **89,3 mld PLN**. W tej kwocie nie zostały uwzględnione szkody poniesione w nieruchomościach stanowiących własność tych instytucji, gdyż uwzględniono je w części raportu poświęconej stratom w budynkach i innych obiektach.
- Szczególnie dotkliwe dla ubezpieczalni społecznych¹⁴ były straty wojenne w zapasach materiałowych i ruchomościach¹⁵. Z dostępnych materiałów wynika, że straty wojenne Centrali Zaopatrywania Instytucji Ubezpieczeń Społecznych łącznie wyniosły 15,932 mln PLN, w tym: w gotówce – 300 tys. PLN, w lokatach bankowych – 777 tys. PLN, w wekslach – 35 tys. PLN, dłużnicy z tytułu dostaw – 3 131 000 PLN, w towarach, ruchomościach i wyposażeniu – 10,383 mln PLN, w nieruchomościach – 1,207 mln PLN, różne – 99 tys. PLN.

Podsumowanie strat

- Polskie banki, instytucje kredytowe i zakłady ubezpieczeniowe łącznie straciły w wyniku napaści i okupacji niemieckiej w latach 1939–1945 8,059 mld złotych przedwojennych, co odpowiada kwocie **124 miliardy 125 milionów PLN** z 31 grudnia 2021 r.

¹³ Bank Gospodarstwa Krajowego, Państwowy Bank Rolny, Bank Polski.

¹⁴ Instytucjami ubezpieczeń społecznych w momencie wybuchu II wojny światowej w Polsce były placówki, które działały na podstawie ustawy o ubezpieczeniach społecznych i rozporządzenia o ubezpieczeniach społecznych pracowników umysłowych, a także na podstawie ustaw regulujących odrębnie niektóre rodzaje ubezpieczeń społecznych w zachodnich dzielnicach Polski.

¹⁵ Obejmowały one wyposażenie: biur, sanatoriów, szpitali, zakładów fizykalnego leczenia, pracowni chemiczno-analitycznych, ambulatoriów lekarskich i dentystrycznych, pracowni protetyki dentystrycznej, aptek, taboru przewozowego i komunikacyjnego

**STRATY SKARBU PAŃSTWA POLSKIEGO PONIESIONE PODCZAS II WOJNY
ŚWIATOWEJ W WYNIKU DZIAŁAŃ WOJENNYCH I OKUPACJI NIEMIECKIEJ ORAZ
Z TYTUŁU DZIAŁALNOŚCI OKUPACYJNEGO BANKU EMISYJNEGO W POLSCE**

- **W wyniku działań wojennych oraz okupacji niemieckiej skarb państwa polskiego poniósł następujące straty:**
  - ✓ Straty rzeczowe, które obejmowały straty poniesione przez administrację skarbową i przedsiębiorstwa podległe Ministerstwu Skarbu w: budynkach, maszynach i urządzeniach fabrycznych, urządzeniach i wyposażeniu biurowym, gotówce, walutach i papierach wartościowych oraz w fabrykacjach i surowcach.
  - ✓ Straty podatkowe i monopolowe, które obejmowały straty w: podatkach bezpośrednich - ściągnięte przez okupanta niemieckiego zaległości podatkowe pozostałe na 1 września 1939 r. oraz wymierzone i ściągnięte podatki podczas okupacji.
- **Bardzo dotkliwe były również straty wynikające z działalności Banku Emisyjnego w Polsce utworzonego przez Niemców w Generalnym Gubernatorstwie.**
- Także w tym przypadku, po zakończeniu wojny, odkryto w Reichsbanku środki należące do Banku Emisyjnego w Polsce na kwotę ponad kilkuset mld złotych współczesnych, które czekają na odbiór.
- **W sumie straty rzeczowe w majątku administrowanym przez Ministerstwo Skarbu oraz w podatku i monopolach poniesione w wyniku działań wojennych i okupacji niemieckiej wyniosły: 28 540 255 923 PLN przedwojennych.**
- Zobowiązania Rzeszy i Banku Rzeszy wobec Banku Emisyjnego w Polsce stanowiły główną część aktywów Banku Emisyjnego. Pozostałe w Polsce aktywa stanowiły zaledwie ułamek sumy bilansowej Banku Emisyjnego. **W sumie kwota pretensji do Rzeszy Niemieckiej i Banku Rzeszy z tytułu funkcjonowania okupacyjnego Banku Emisyjnego w Polsce na 1 lipca 1949 r. wynosi 12 747 192 956,89 PLN.**

Szacunkowa wartość strat poniesionych przez Ministerstwo Skarbu w wyniku działań wojennych i okupacji niemieckiej oraz z tytułu działalności okupacyjnego Banku Emisyjnego w Polsce

- Największą szansę na realne odwzorowanie zmiany wartości strat poniesionych przez Ministerstwo Skarbu spowodowanych działaniami wojennymi i okupacją niemiecką na terenach II Rzeczypospolitej¹⁶ i z tytułu działalności okupacyjnego Banku Emisyjnego w Polsce daje zastosowanie metody waloryzacji dolarowej.
- **Na jej podstawie łączna szacunkowa wartość strat poniesionych wynosi 31,998 mld PLN z 1939 r. , co na 31 grudnia 2021 r. odpowiada kwocie 492 miliardy 811 milionów PLN. W tej kwocie nie zostały uwzględnione szkody rzeczowe i osobowe mieszczące się w ramach zakresu działania administracyjnego Ministerstwa Skarbu.**

¹⁶ Bez ziem włączonych po II wojnie światowej do ZSRR.

**SZACUNKI STRAT PKB SPOWODOWANYCH OKUPACJĄ NIEMIECKĄ PODCZAS
II WOJNY ŚWIATOWEJ – UWAGA – TE SZACUNKI NIE WLICZAJĄ SIĘ DO OGÓLNEJ
KALKULACJI STRAT**

- Powszechnie przyjętą miarą całościową kosztów ekonomicznych jest utrata strumienia PKB. Na podstawie historycznych danych statystycznych możliwe jest odtworzenie strumienia PKB oraz historii kontrfaktycznej ilustrującej ścieżkę wzrostu gospodarczego gdyby wojny nie było. Dzięki temu można oszacować wartość strat strumienia PKB w okresie działań wojennych, a także zobrazować rozmiar strat potencjału gospodarczego w latach powojennych.
- **Zniszczenia dokonane przez Niemców obniżyły potencjał polskiej gospodarki o ok. 55 proc.** Ponieważ straty strumienia dochodu społeczeństwa są nieodwracalne, polska gospodarka została zepchnięta na niższą trajektorię wzrostu gospodarczego.
- **Utracony strumień PKB z okresu II wojny światowej nigdy nie został Polsce zrekompensowany. Niższy poziom PKB stał się udziałem Polaków przez całą historię powojenną.**
- Przy założeniu utrzymania średniego tempa wzrostu gospodarki polskiej podczas okupacji szacunki strat PKB są naturalnie znacznie większe. Względem scenariusza kontrfaktycznego zakładającego trend wzrostu PKB sprzed wojny o rocznej dynamice 2,07 proc. pełna strata wartości PKB w okresie 1939–1945 wynosi 53,775 mld PLN polskich z 1938 r.
- Po przeliczeniu na dolary amerykańskie i korektę o inflację USD na koniec 2021 r. otrzymujemy sumę 202,009 mld USD. Przy założeniu, że okupacja niemiecka nie przyczyniła się do strat w produktywności czynników wytwórczych, to znaczy przez okres 1939–1945 poziom produktywności czynników produkcji (TFP) utrzymał się na stałym poziomie z roku 1938, suma strat PKB wyniesie 36,187 mld złotych polskich z 1938 r.
- **Po przeliczeniu na dolary amerykańskie i korektę o inflację USD na koniec 2021 r. otrzymujemy sumę 202 miliardy 9 milionów USD.**

Q&A

Q: Jaka jest szansa na otrzymanie jakichkolwiek środków ze strony Niemiec?

- Niemcy przedstawiają się jako mocarstwo moralne, jako sumienie Europy. Jeśli państwo niemieckie rzeczywiście jest ostoją moralności, na pewno wypłaci odszkodowania i reparacje za działania jakich dopuściło się w Polsce w latach 1939-1945.
- Reparacje mają charakter wielowymiarowy, poza aspektem stricte majątkowym, mają charakter moralny, edukacyjny. Zmiana nastawienia Niemców do Polaków związana ze zrozumieniem tego, że bardzo trudna sytuacja społeczna, polityczna i gospodarcza Polski po 1939 do dzisiaj to dużym stopniu ich wina byłaby realizacją podstawowego moralnego i edukacyjnego komponentu reparacyjnego. Komponent majątkowy stanowiłby naturalną dodatkową składową autentycznego procesu odkupienia win.

Q: Dlaczego wracacie do czasu wojny? Przecież to działo się 75 lat temu...

- Skutki wojny wywołanej przez Niemcy Polska ponosi do dziś. Straty jakie poniosła Polska ze strony III Rzeszy są ogromne i dotyczą zarówno ludności, jak i również mają wymiar materialny oraz moralny. To m.in. zubożenie kraju i społeczeństwa, strata ponad 5,2 mln mieszkańców, ogromne straty w każdej dziedzinie życia i ogólne opóźnienie cywilizacyjne wobec innych krajów Europy. Raport jest próbą odpowiedzi na pytanie, w jakim stadium gospodarczym, ekonomicznym, społecznym, kulturowym Polska znalazłaby się, gdyby nie agresja Niemiec 1 września 1939 r.
- Raport mógł powstać jedynie dzięki zaangażowaniu i współpracy z Polską Fundacją Narodową. **Został przygotowany i recenzowany przez wybitnych przedstawicieli polskiej nauki.**
- **Do 1989 r. z uwagi na narzucony system komunistyczny i ograniczoną przez Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich suwerenność były niewielkie możliwości, aby w sposób rzetelny i kompleksowy dokonać szacunku strat wojennych, a także skutecznie i konsekwentnie podnosić na forum międzynarodowym problem reparacji i odszkodowań wojennych, odszkodowań indywidualnych czy restytucji.**
- Z kolei od 1989 nie było w Polsce woli politycznej na przeprowadzenie na tak szeroką skalę rzetelnych i skrupulatnych badań oraz opracowanie i wydanie raportu.
- Poszczególne miasta i miejscowości przygotowywały już wcześniej raporty opisujące straty wojenne. Wśród nich najbardziej znany jest raport o stratach wojennych Warszawy, sporządzony w 2004 r. przez „Zespół ds. Oszacowania Strat Wojennych Warszawy”, **powołany przez ówczesnego prezydenta Warszawy Lecha Kaczyńskiego. W raporcie *Straty Warszawy 1939–1945* oszacowano straty materialne (bez strat ludzkich) poniesione przez Warszawę w wyniku działań Niemiec w czasie II wojny światowej na kwotę 20,74 mld złotych z 1939 r.**

Q: Jak w ogóle możecie mówić, że kwestia reparacji i II wojny światowej nie została uregulowana, co z traktatem 2+4?

- W podpisanym 12 września 1990 r. w Moskwie traktacie o ostatecznej regulacji, zwanym Traktatem 2+4, w odniesieniu do Niemiec w ogóle nie zajmowano się sprawami reparacji wojennych i odszkodowań. Zajęto się zamknięciem problematyki II wojny światowej. **Polska nie była także sygnatariuszem tego traktatu.**
- Po zawarciu Traktatu 2+4 została (16 października 1991 r.) podpisana umowa między rządami Polski i Niemiec, na podstawie której utworzono Fundację Polsko-Niemieckie Pojednanie. Fundacji przekazano 500 mln marek niemieckich, **przy czym kwota ta miała zostać uzupełniona o dobrowolne wpłaty od przedsiębiorstw niemieckich, które korzystały z pracy przymusowej polskich pracowników.**
- Łącznie od 1992 r. do połowy 2004 r. fundacja ta wypłaciła ponad 731 mln złotych 1 060 689 osobom, **co oznacza średnio 689,97 zł na jedną osobę (ok. 150 euro). Wynika z tego, że wypłaty te, podobnie jak pomoc dla ofiar eksperymentów pseudomedycznych, nie miały charakteru odszkodowania, ale stanowiły zaledwie pomoc humanitarną dla obywateli polskich – ofiar III Rzeszy Niemieckiej.**
- **Warto zauważyć, że do 2004 r. Niemcy wypłacali pomoc humanitarną mieszkańcom Europy Zachodniej w kwocie kilkunastokrotnie wyższej na osobę, niż w przypadku Polaków.**

Q: Przecież Polska „zrzekła się reparacji”. Minęły lata i w końcu doszliśmy po tych latach do pojednania. Czy to wszystko chcecie zniszczyć?

- **Prawo międzynarodowe nie uznaje przedawnienia zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości oraz przedawnienia prawa do odszkodowania za takie zbrodnie.**
- Ponadto – uwzględniając treść m.in. IV konwencji haskiej z 1907 r., ustalenia konferencji poczdamskiej oraz postępowanie Niemiec w stosunku do innych państw poszkodowanych w trakcie II wojny światowej, polegające na zawieraniu z nimi umów i wypłacie odszkodowań – państwo niemieckie powinno skompensować państwu polskiemu szkody związane z okresem II wojny światowej.
- Także treść obowiązujących aktów prawa międzynarodowego oraz powojenna praktyka w zakresie reparacji, w tym dyskryminacyjna polityka RFN w stosunku do Polski i polskich obywateli w porównaniu z innymi państwami, które, choć poniosły mniejsze straty materialne i osobowe, otrzymały znacznie wyższe odszkodowania, przemawiają za dochodzeniem przez Polskę od Niemiec odszkodowań za szkody spowodowane w trakcie II wojny światowej.
- Rzekome jednostronne oświadczenie Rady Ministrów z 23 sierpnia 1953 r. o zrzeczeniu się przez Polską Rzeczpospolitą Ludową reparacji wojennych naruszało obowiązującą wówczas Konstytucję z 22 lipca 1952 r., ponieważ sprawy ratyfikacji i wypowiedzenia umów międzynarodowych należały do kompetencji Rady Państwa, a nie Rady Ministrów.
- **Oświadczenie to zostało wymuszone na rządzie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przez Związek Radziecki. Ponadto, zgodnie z treścią protokołu z 19 sierpnia 1953 r. z posiedzenia Rady Ministrów, zrzeczenie dotyczyło tylko Niemieckiej Republiki Demokratycznej.**
- Potencjalne zrzeczenie się reparacji wobec całych Niemiec wymagałoby zawarcia wcześniej traktatu pokojowego z czterema mocarstwami sprzymierzonymi, ponieważ tylko one miały uprawnienia do zmiany formuły poczdamskiej.

Q: Czy starania o reparacje nie popsują dobrych relacji Rzeczpospolitej z Niemcami?

- **Dobre relacje buduje się na trwałym fundamencie prawdy a nie na przemilczeniach, półprawdach i udawaniu, że nic się nie stało.** Straciliśmy jako państwo ok. 5,2 mln obywateli, straty materialne to ponad 196 miliardów dolarów. **To fakty nigdy nie przepracowane w relacjach polsko-niemieckich.**
- Polska jako formalny zwycięzca – jako jedyne państwo-uczestnik koalicji antyhitlerowskiej, które walczyło z totalitaryzmem od września 1939 r. do ostatniego dnia wojny – nie odzyskała niepodległości i została podporządkowana Sowietom.
- Trudno zaprzeczyć faktom, że Niemcy nigdy nie rozliczyły się z wojny, z ogromu strat, jakich Polska doznała w latach 1939-45.

Q: Po co rozdrapujecie dawno zabliznione rany?

- Otwieramy dyskusję, oczekujemy sprawiedliwości dziejowej i zadośćuczynienia za straty wyrządzone w Polsce przez Niemców podczas II wojny światowej. To nasze prawo i nasz obowiązek wobec 5,2 mln ofiar, polskich obywateli, którzy zginęli podczas II wojny światowej.

Q: Dlaczego tylko reparacje od Niemiec? A co z reparacjami od Rosji?

- To Niemcy były pierwszym agresorem wobec Polski, bez ich ataku 1 września 1939 r. nie byłoby 17 września. Nie możemy jednak wykluczyć starań wobec Rosji.

Q: Dlaczego Niemcy urodzeni po wojnie mają płacić za ojców i dziadków?

- Bo kolejne pokolenia Polaków do dziś ponoszą konsekwencje straszliwych strat jakie poniosła Polska – strat, które nas zubożyły, opóźniły rozwój i wzrost gosp. Ale co najważniejsze: Polska bezpowrotnie straciła ok. 5,2 mln obywateli.

Q: Czy nie obawiacie się, że teraz Niemcy wystawią Polsce rachunek za Dolny Śląsk, Mazury i Szczecin?

- **To nie były decyzje, jakie zapadły z udziałem Polski.** Nie chcemy zmian terytorialnych w Europie. Oczekujemy jedynie sprawiedliwości i zadośćuczynienia ze strony Niemiec. **To Rosja i Stalin odebrali Niemcom ich terytoria, tak jak my utraciliśmy Kresy.**

Q: Czy starania o reparacje nie spowodują ograniczenia niemieckich inwestycji w Polsce?

- Nie ma takich obaw. **Niemcy były i są naszym partnerem gospodarczym.** Chcemy sprawiedliwości i zadośćuczynienia, nie namawiamy do bojkotu niemieckich produktów czy inwestycji w Polsce.

Q: Czy nie obawiacie się, że nic nie uzyskacie, a tylko wywołacie skandal dyplomatyczny i popsujecie dobre relacje z Republiką Federalnych Niemiec? Temat reparacji został zamknięty już dawno.

- Oczekujemy debaty z Niemcami, przypominamy o stratach, jakie wyrządzili w Polsce, dajemy okazję do otwartej debaty i uznania prawa Polski do zadośćuczynienia za pomordowanych obywateli polskich. **Nie chcemy wojny dyplomatycznej i gospodarczej, chcemy tylko sprawiedliwości dziejowej i godnej pamięci dla naszych przodków.**

Q: Czy przez publikację raportu chcecie wywołać kryzys międzynarodowy?

- Raport nie wywoła kryzysu. **Grecja też występuje w tej samej sprawie.** Musimy domagać się, o to co przez dekady zaniedbywano – o sprawiedliwość dziejową i zadośćuczynienie za poniesione straty. Nikt za nas tego dotychczas nie zrobił i nie zrobi, sami musimy zadbać o naszą godność i prawo.

Q: Czy temat reparacji jest realizowany na zlecenie PiS?

- Projekt nie jest realizowany na zlecenie Prawa i Sprawiedliwości, zajmuje się tym sejmowa komisja.

Q: Ile kosztował projekt? Kto pokrył koszty badań i zredagowania raportu?

- Polska Fundacja Narodowa stworzyła bazę organizacyjną i sfinansowała pracę zespołu ekspertów oraz druk raportu. Polska Fundacja Narodowa nie czerpie jakichkolwiek zysków z jego publikacji. **Raport jest własnością całego narodu polskiego.**

Q: Dlaczego wydajecie pieniądze ze spółek skarbu państwa na ryzykowne działania konfliktujące nas z Niemcami?

- Mamy prawo i obowiązek domagać się sprawiedliwości dziejowej i zadośćuczynienia za poniesione straty od Niemiec. Chcemy zdefiniować relacje na nowo, zbudować je na prawdzie, a nie na przemilczeniach i przekłamaniach. **Świat powinien dowiedzieć się, kto był oprawcą, a kto ofiarą wojny. Inaczej za 20-30 lat, gdy odejdą wszyscy świadkowie wojny, okaże się, że to Polska rozpoczęła II wojnę światową.**

Q: Czy nie obawiacie się, że publikacja raportu skompromituje Polskę w Europie, że wyjdziemy na pamiętliwych, mściwych pieniaczy?

- **Kompromitującym może być raczej fakt, że dotychczas nie podjęto się opracowania bilansu strat wojennych w takim zakresie.** Kompromitujące może być to, że nie poddano pod debatę i nagłośnienie zarówno w relacjach polsko-niemieckich, jak i na arenie międzynarodowej konsekwencji II wojny światowej w takiej długofalowej perspektywie.
- Polska poniosła bezdyskusyjnie ogromne straty ludzkie, materialne, intelektualne, gospodarcze i kulturowe. Oczekujemy zadośćuczynienia, to nie jest pieniactwo, a moralne prawo do prawdy.

Q: Użycie nagle wielkich słów na temat kultury, tylko po to żeby wyłudzić pieniądze.

- Polska dyplomacja już w 1995 r. zwróciła się do Niemiec z propozycją rozważenia kwestii finansowania poszukiwań i ewentualnego wykupu dzieł sztuki i dóbr kultury zrabowanych w Polsce podczas II wojny światowej.
- **Niestety, dyplomacja niemiecka unika wszelkiej dyskusji na temat zadośćuczynienia za świadome i dokonane przez Niemców z pełną premedytacją zniszczenia w kulturze polskiej podczas II wojny światowej.**

Q: Czy planujecie publikację raportu o stratach, jakie poniosła Polska ze strony Ukraińców? Jeśli tak, to kiedy?

- Zbrodnie na Wołyniu Ukraińcy popełnili za zgodą i akceptacją Niemców. Wołyń był terenem okupowanym przez III Rzeszę i w czasie tej okupacji odpowiedzialność za wyrządzone krzywdy spada także na okupanta.
- III Rzesza Niemiecka ponosi odpowiedzialność za masowe mordy dokonane przez inne nacje na obywatelach Rzeczypospolitej na terenach pod niemiecką okupacją. Należy podkreślić, że niemiecka agresja na Polskę 1 września 1939 r. pociągnęła za sobą także zbrojną napaść Związku Radzieckiego 17 września 1939 r. Było to wynikiem podpisanego 23 sierpnia 1939 r. Paktu Ribbentrop – Mołotow, w którym III Rzesza i ZSRR ustaliły podział Rzeczypospolitej Polskiej na wyłączne strefy swoich wpływów.
- Od momentu wkroczenia na tereny Rzeczypospolitej wojska radzieckie dokonywały na zajętych terenach zbrodni, mordując nie tylko jeńców wojennych, ale i ludność cywilną.
- Dalszymi konsekwencjami agresji Związku Radzieckiego na wschodnie tereny Rzeczypospolitej były masowe deportacje obywateli polskich w głąb Związku Radzieckiego, najczęściej na Syberię, systemowa grabież terenów okupowanych z polskiego majątku państwowego i dóbr osób prywatnych.

Q: Jaka jest szansa, by przedstawiciele niemieckiego rządu faktycznie zapoznali się z raportem?

- Egzemplarze raportu trafią m.in. do 709 posłów Bundestagu, do kluczowych ministerstw i organów władzy Republiki Federalnej Niemiec. **Mamy nadzieję, że niemiecki rząd poważnie zainteresuje się problemem.**

Q: Czy Polska ma szanse kiedykolwiek wyegzekwować choćby część reparacji za straty poniesione podczas II wojny światowej?

- Tak, reparacje mają charakter wielowymiarowy. Poza aspektem stricte majątkowym, mają charakter moralny, edukacyjny. Zmiana nastawienia Niemców do Polaków związana ze zrozumieniem tego, że bardzo trudna sytuacja społeczna, polityczna i gospodarcza Polski po 1939 r. to w dużym stopniu ich wina, byłaby realizacją podstawowego moralnego i edukacyjnego komponentu reparacyjnego. Komponent majątkowy stanowiłby naturalną dodatkową składową autentycznego procesu ekspiacji.

Q: Kto otrzyma reparacje? Polska jako państwo czy konkretne osoby oraz ich rodziny pokrzywdzone podczas wojny?

- Raport dotyczy strat Polski jako kraju, **nie wykluczamy jednak indywidualnych roszczeń rodzin ofiar.**
- Miliony obywateli polskich, którzy doznali niewyobrażalnych cierpień fizycznych i psychicznych, a ponadto utracili często cały swój dobytek, nie uzyskały nigdy odszkodowań. Próby dochodzenia indywidualnych odszkodowań przed sądami okazały się nieskuteczne.
- Niemcy nie uznają orzeczeń sądowych, które zapadają w innych państwach, w których dopuścili się zbrodni wojennych. **Nawet na obecnym etapie rozwoju ochrony praw człowieka unikają odpowiedzialności odszkodowawczej, kryjąc się za immunitetem jurysdykcyjnym.**

Q: Czy raport jest na tyle rzetelny, by przekonać stronę niemiecką do zapłacenia Polsce reparacji wojennych?

- Raport jest rzetelny, wiarygodny i znakomicie udokumentowany. Tworzyli go naukowcy o ustalonej renomie. Chcemy, by strona niemiecka zapoznała się z nim, chcemy, by raport był początkiem wielkiej debaty.

Q: Czy nie obawiacie się, że po ogłoszeniu raportu obywatele Republiki Federalnej Niemiec zaczną się domagać zwrotu majątku pozostawionego na terenach utraconych przez Niemcy po II wojnie światowej, a w skrajnych przypadkach nawet weryfikacji granic?

- Nie obawiamy się. **Raport opisuje straty, nie nawołujemy do rewizji granic w Europie, lecz do dyskusji i zadośćuczynienia.** Obywatele Niemiec powinni raczej zainteresować się w jaki sposób wewnętrznie, legislacyjnie i moralnie, rozliczyli się z konsekwencjami wywołanej przez III Rzeszę Niemiecką agresją wobec innych krajów, w tym wobec Polski.